

kapcsolatokkal rávette, hogy résztvegyenek a hétéves örökösödési háborúban és ott főleg Nagy Frigyessel szemben helyüket jól-rosszul megállják. Erző szivét a jobbágyok is meghatották, akik sorsának enyhítéséről talán gondoskodott volna, ha nem lett volna szüksége a nemesi insurreccióra. Férjét, lotharingiai Ferencet annak a halála után is szerette. Tizenhat gyermeket szült. Németh Andor tagadja ama népi pletykát, mintha valaha is hűtlen lett volna férjéhez, pedig Ferenc, kedves modorán kívül, Mária Teréziához mérve, nem számított személyiségnek.

Mária Teréziában Németh Andor művészi imagináló erővel a Habsburgok egyik nagyvonalú uralkodóját rajzolja meg, aki csatavesztéseiben éppen úgy nem csüggedt, mintahogy mély bölcsességű tanácsokban mutatta meg gyermekeinek a nagystilű uralkodás titkait. Mária Terézia mindvégig bigott gyermeke anyaszentegyházának s mint ilyen következetes nő, aki a franciák oldaláról érkező felvilágosodási hullámot tüzzelvással irtotta. Frigyest, a poroszok ravasz, általa sokszor megkergetett királyát talán azért tudta olyan kiadósan gyűlölni, mert egyesítette magában azt a tulajdonságot, hogy Voltairet, a nagy szabdgondolkodót nevezhette meghitt barátjának, ugyanakkor a legnagyobb kegyetlenkedéssel, zsarnoksággal futtatta népeit a frigyesi katonai drill emészítő háborúságaiba.

Mária Terézia, Németh Andor színkeverésében rokonszenves emberi tulajdonságai révén válik érdekes személlyé. Jó alkalmat nyújt fiával, Józseffel való összehasonlításra, aki anyja eszén kívül nem örökölte annak lenyűgöző természetes modorát, holott abban a korban, amikor a nagyurak rendi magatartásától és kiváltság jogaitól függött az uralkodó, egy-egy szeretetreméltó gesztusa sokkal több eredményt hozott, mint a későbbi nagyratörő József császár reformtervei, amiket a francia felvilágosodottság hatása alatt tulajdonképpen főurai javára akart kamaotztatni, amiket azonban azok mind a mai napig meg nem értettek. (P.G.)

TESSEDIK SÁMUEL: SZARVASI NEVEZETESSÉGEK
(Magyarságtudomány Budapest, 1933.)

Két lelkes pedagógus: *Kemény Gábor* és *Nádor Jenő*, levéltárakból kiásták Tessedik Sámuel, a híres szarvasi evangélikus pap XVIII. századbeli gazdasági krónikáját. Tessedik Sámuel mai nyelven szociológusnak, reformernek, gazdasági és pedagógiai szaktudósnak kellene neveznünk és hozzátennünk, hogy *falukutató*. Tessedik a felvilágosult ember, széleskörű szakmái igen neves ismerője, propagálója. Az általa felállított szarvasi gazdasági főiskolában megkísérelte — meglehetősen sikerrel — egy olyan gazdatársadalom nevelését, mely a föld intenzivebb művelésétől, az elemi oktatáson keresztül, az értékes gyógynövények meghonosításáig, mindent tudjon. Különböző hasznos termények (kukorica, zab, dinnye, dohány, répa, burgonya, köles, stb.) termesztésének népszerűsítésével a magyar gazdatársadalmat az eddigi babonákon alapuló gazdálkodásától vonta el és a növények helyes termelésének módjaira szoktatta.

Tessedikről azt szokták mondani, hogy a mai falukutatás őse. Némi átvilágításra szorul ez a vélemény. A mostani falukutatás a sebek feltárásával bajlódik és javaslatokat tesz. Tessedik Sámuel a sebek *orvoslásán* fáradozott. Érthető. Az akkori abszolutizmus sokkal kedvezőbb volt a szociális gondoskodás számára, mint a mai. Tessediket *felül* nemcsak megértették, de meg is hallgatták. Ahelyett, hogy büntették volna, országos tekintélynek örvendett. Engedték gondolatait megvalósítani. A mai falukutatókkal szemben megvolt az az előnye, hogy buzgólkodását a

legfelsőbb hatalom támogatta, csak *lefelé* tudattalan jobbágyai, de még sokkal inkább rosszhiszemű kortársai felé kellett hadakoznia. Tessedik mélyen megvetette az emberek tudatlanságát és 1750-ben szinte gunyos hangon ír a napjában kétszer-háromszor való templombajárás ellen, mert ezzel sok hasznos munkaórát „teszünk tönkre“. Egyszerű szavakkal vezetett krónikája mélyen belevilágít kora minden visszásságába. A gonosz cselekedetek okát röviden az *éhségben* látja.

1735-ben Szarvas közelében lázadás tört ki. Tessedik megjegyzi: „Ha a magyar alattvalónak csak annyi kötelességet kellene teljesíteni, mint amennyit az urbárium előír, akkor helyzete elviselhető lenne és sorsával meg lehetne elégedve, de ha többet követelünk tőle, mint amennyit az ország törvényei szerint tenni köteles, akkor boldogtalan, szegény és nyomorult ő s igyekezni fog magát minden lehető mesterkedéssel kárpótolni. A magyar törvények elég jogot biztosítanak a földesuraknak jobbágyaikkal szemben, azok elég méltányosak, csak nem kell a törvényben előírtaknál többet követelni. Sok földesur azonban nem is tudja, hogy hogyan bánnak az ő jobbágyaival, a rosszat fel sem tudja tenni. Az ilyenek annyiban hibásak, mert jogaik gyakorlását úgy bizzák másokra, hogy az illetőkre ők maguk nem ügyelnek fel s tőlük nem kérik számon szigorúan cselekedeteiket. Bizony, ez a hiba nem csekély!“

Érdekes egyéniség Tessedik! Korának mély vallásosságát össze tudta egyeztetni felvilágosodott szellemével. A világot — a reálpolitikusokra jellemző módon — két részre osztotta. A feudális gazdálkodási rend megváltoztatását vagy az arra való törekvést erején felülinek vélte. Ugyanakkor szívében viselte a parasztság sorsát, főleg a jobbgység gazdasági tehetetlenségét, amin mindenáron segíteni akart.

Krónikájában nem egy helyen tesz célzást a földesur mindenhatóságára, ugyanakkor mély hódolatot érez iránta. Az ilyesmit pl. tulzottnak tartja: „Egyszer a bíró, egy tanult, háromnyelven beszélő befolyásos egyszerű ember, engedélyt kapott, hogy Ellivár János nevű helyettesével földesuruk bécsi szobájába léphessen be. A terméken — a földesur szeme láttára — *földön csuszva*, alázatos tisztelettel közeledtek hozzá. Amint a földesur megpillantotta a tárt ajtókon át csuszva közeledőket, rettentően lehordta őket, haragos tekintettel magyarázta nekik, hogy ő nem Isten“. „Egyszer meg, amikor szarvasi jobbágyai Bécsből érkező földesuruknak néhány állomásra elébe mentek, történt, hogy Kmetty Mátyás fia, egy tizenhatéves fiatal legény, lováról leesve a kengyelbe megakadt, a ló halálra hurcolta. Midőn Harruckern (a földesur) meghallotta az esetet, részvételt volt és megajándékozta az apát, azonban könynyekig meghatotta, amikor meghallotta annak a maga vigasztalására tett nyilatkozatát. Fáj neki ugyan — mondotta az apa, — ez a szerencsétlenség, azonban megnyugtatta az a tudat, hogy fia a nagyságos földesura szolgálatában áldozta fel fiatal életét.“ — Micsoda vigasz — jegyzi meg Tessedik.

A nagypolitika nem érdekli. Népének kétkézi munkása volt, aki mintha átemelte volna magát a hétköznapiok izgalmas kalandjain, világot formáló arculatán s a napi munkálkodásain keresztül nem is a jelen, hanem a jövőt tartotta szem előtt. Hogy mégis megalkotta véleményét a kor egyenlenségeiről, bizonyítja krónikájának 1749-ből kelt passzusa, amely illő tisztelettel így szól: „A szeretett földesur Szarvason volt, megörvendeztetve jelenlétével kedves jobbágyait. Markovitz Mátyás evangélikus papnál lakott. Sokáig áldott volt emléke a parókián e vendégnek, ma is az a gyermekek és unokák előtt. Nyugodjanak csendesen annak a földesurnak hamvai, kiről joggal mondhatják, áldott a

föld, melyen Harruckern uralkodik! Mi hiánya is lehetett jobbágyainak? Ők bizonyára nem tudják mit jelentenek e szók: jobbágy és nyomor!" (Pap Gábor)

N. MĂRGINEANU: ELEMENTE DE PSICHOMETRIE — ANALIZA FACTORILOR PSICHICI. Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj. 1938.

Az egyes tudományok fejlődése és társadalmi alkalmazása bizonyos vonatkozásban egybeesik a matematikai szempontok érvényesülésével. Ezt a kapcsolatot sejteti már Pitagoras és Platon is s hangsúlyozzák az újabb kor gondolkodói, élükön Kanttal, aki szerint minden tudományban annyi a biztos megismerés, amennyi a matematika. S bár Kant még lehetetlennek tartotta a lélektani igazságok matematikailag való kifejezését s ezzel mint tudományt elmarasztalta, az idő nem igazolta álláspontját, amint nem kedvez azoknak a mai pszichológusoknak sem, akik metafizikai beállítottságuk miatt rossz szemmel nézik a mérés bevonulását a lélektan területére. A statisztika és valószínűségszámítás alkalmazása a lélektanban ugyanis befejezett ténynek tekinthető, általuk válik lehetségessé pszicho-biológiai megnyilvánulásainak s ezek összefüggéseinek, valamint egész lelki alkatunk viszonylagosan pontos képletekbe foglalása.

Mesterei, a világszerte ismert szakemberek, *Thorndike*, *Spearman*, *L. L. Thurstone*, *Allport*, *Kelley* nyomán a pszichometria kérdéseit ismerteti meg Mărgineanu könyve a román tudományossággal. Román kulturviszonylatban növeli a két részre osztott mű értékét a bevezető rész, mely általános tudomány-módszertani és ismeretelméleti kérdéseket tisztáz. A pszichometriai rész elsősorban a középértékekről szól. E kérdés tanulmányozásával már Fechnernél is találkozunk s lényege a méréseknél előforduló hibák minél nagyobb mértékű kiküszöbölése. A második fejezetet az egyének, a tulajdonképpeni kísérleti alanyok közti különbségek kérdése teszi. Fechner és Wundt még nem gondolt arra, hogy a mérések közti eltérések nem tisztán mérési, hanem természetben rejlő hibák is. Ebből a felismerésből indul ki Galton, a biológia és pszichológia tudományos módszerének megalapítója, aki Quetelet nyomán behizonyítja, hogy Gauss törvénye nemcsak megismerési fogyatékokosságra, hanem a természet fogyatékokosságra is érvényes s ezt a lelki jelenségekre is alkalmazza. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik a pszichometriai koreláció-számítás. Míg u. i. a középértékek az egyéni és differenciális lélektani valóság diagnózisára vonatkoznak, addig a koreláció-számítás az egyéni és kollektív lelki megnyilvánulások összefüggéseit kutatja. Ezt fejlesztette tovább *Pearson*, aki először alkalmaz statisztikát az élettudományok, biológia, pszichológia és szociológia terén.

A háború utáni élettudományi kutatások azonban nem állnak meg a jelenségek közti viszonyok és összefüggések felfedésénél, hanem ezeket bizonyos rendszerekben, alkatokba (*configuration, sistem, structure*) csoportosítják. A lélektanban ez az ugynevezett faktor-elemzéshez vezetett, minthogy a modern pszichológiai mérést már nemcsak a lelki megnyilvánulások összefüggése érdekli, hanem ezeknek rendszere, eredő-tényezői (*factor*), melyek a lelki élet alapját teszik. Tudományos formát ezek felderítése azonban csak attól a pillanattól vehetett, amikor az elméletet a méréssel egészítették ki. A faktor-elemzéssel, melynek legkitünőbb művelője az amerikai *Spearman*, lelki életünk a geometria és számtan ruháját ölti magára s a pszichometriának ép' ez a pontja az, ahol a leghevesebb támadások érték.